

Тема 1. Політика як об'єкт і предмет наукового дослідження

План лекції

1. *Політичне життя як об'єкт пізнання.*
2. *Еволюція поглядів на предмет політичної теорії.*
3. *Функції політичної науки.*

Політичне знання і думка існують протягом не одного вже тисячоріччя, політична теорія ж як наукова й академічна дисципліна розвивається більш ніж сторіччя. За багато років розробки політичних ідей і концепцій накопичений дуже значний теоретичний багаж, що просто неможливо було б викласти в повному обсязі в рамках одного підручника чи навіть багатотомної монографії. У силу цього доводиться вибирати найбільш важливі методологічні ідеї і теорії, що залишили істотний слід у теорії й історії політичної науки. Крім того, у цьому випадку необхідно вибрати специфічну логіку і дидактику викладу найбільш важливих результатів і положень політичної науки, що, звичайно ж, багато в чому залежать від визначених авторських позицій, оскільки завжди можливі всілякі шляхи і способи інтерпретації накопичених людством політичних знань.

Процес становлення політології як наукової і навчальної дисципліни у вітчизняному суспільствознавстві запізнився, як, утім, це відбулося й у справі становлення ряду інших наукових напрямків гуманітарного і природного профілю.

В закордонному суспільствознавстві політична наука сьогодні посідає найважливіше місце. Ще в античній суспільній думці політика, поряд з філософією, була однією з центральних наук. Для **Аристотеля** політика є найважливішою практичною наукою, оскільки вона вирішує основну суспільну задачу узгодження загального блага з благом окремих людей за допомогою керування людським гуртожитком. Інші ж науки зв'язані з коштами досягнення цієї мети. Отже, політичне знання, навіть раніше інших предметів, стало об'єктом інтересу мислителів минулого. Але, як це не дивно, політична наука відстала у своєму конституюванні в порівнянні з іншими суспільними дисциплінами. Аж до другої половини XIX століття політологія знаходилося в надрах інших наук – у першу чергу, у рамках філософії, соціології, правознавства й історії. Це наклало відбиток і на сьогодинішнє розуміння місця політології серед інших суспільних наук.

Політика є об'єктом дослідження багатьох гуманітарних і суспільних дисциплін. Правомірно виникає питання: *у чому ж специфіка політичної теорії в порівнянні з іншими численними науковими дисциплінами, що вивчають політику?* Для відповіді на це питання варто зазначити, що політика як об'єкт наукового аналізу вивчається не тільки власне політичною наукою, але і, принаймні, багатьма суспільствознавчими дисциплінами: *філософією, соціологією, психологією, антропологією, юриспруденцією, історією, культурологією* і, нарешті, *політичною економією*. При цьому кожна з них цікавить якийсь аспект взаємозв'язків політики з іншими сферами суспільного життя.

Таким чином, у рамках суспільствознавства на сьогодинішній день існує біля десятка базових соціальних і гуманітарних наук, що вивчають під різними кутами зору політичні об'єкти і феномени.

Це сучасна, дуже диференційована система вивчення політики. Однак вона не була такою у минулому і, мабуть, зміниться в майбутньому, хоча досить важко прогнозувати характер і темпи розвитку, інтеграції і диференціації знання про політику. Ми цього і не будемо робити.

Далі слід наблизитися до конкретної характеристики самого поняття об'єкта наукового дослідження та його визначення в політичній теорії. Вирішення цього завдання слід розпочати з усвідомлення змісту двох вихідних понять: "об'єкт політичної теорії" та "предмет політичної теорії".

Перш ніж розглянути проблему визначення цих понять, необхідно звернути увагу на наукове тлумачення понять “об’єкт” і “предмет”. При цьому особливо важливо відзначити структурні відмінності цих понять.

Об’єкт (лат. *objectum* – предмет, від *objicio* – кидаю вперед, протиставляю) – те, що протистоїть суб’єкту в його предметно-практичній та пізнавальній діяльності. Об’єкт дорівнює реальності та виступає як її частина, яка взаємодіє з суб’єктом. В середовищі політологів прийнято вважати, що об’єктом політичної теорії є вся сукупність якостей, зв’язків та відносин суспільного життя, які носять назву політичних. Іншими словами, об’єктом політичної теорії є політична сфера суспільного життя.

Може виникнути питання про те, що вбирає в себе дана сфера, тобто про те, що в суспільному житті є політичним і за якою ознакою можна його розрізнити. На думку багатьох дослідників, політична сфера – це сфера державно-організаційних зв’язків, взаємодій та відносин. З такою думкою не менше дослідників не погоджується, вказуючи на те, що політичним є багато чого за межами держави в житті суспільства. Для того, щоб вирішити вказане протиріччя, слід детально проаналізувати саме поняття політики. Саме цьому завданню ми присвяtimo наступну тему даного посібника.

Далі слід зупинитися на **другому питанні** теми, яке пов’язане з *еволюцією поглядів на предмет політичної теорії*.

При з’ясуванні сутності *категорії предмета* слід звернути увагу на те, що на відміну від об’єкта наукового дослідження вона означає деяку цілісність, виокремлену із світу об’єктів у процесі людської діяльності та пізнання. Слід зауважити, що протиставлення об’єкта і предмета є відносним. Головна структурна відмінність предмета від об’єкта полягає в тому, що в предмет входять лише головні, найбільш суттєві (з точки зору даного дослідження) якості та ознаки об’єкта.

З урахуванням наведених тлумачень категорій об’єкта та предмета, далі слід познайомитися з різними науковими підходами до визначення предмета загальної теорії політики. Якщо з визначенням об’єкта даної наукової дисципліни, як ми вже з’ясували, складнощів не виникає, практично всі дослідники сходяться на тому, що ним є сама політика не як один з декількох об’єктів, а як єдиний та основний об’єкт, то з визначенням її предмета одностайності не спостерігається.

Дискусія з цього питання ведеться достатньо давно. При цьому не можна не помітити, що уявлення про межі та зміст предмета політичної теорії історично еволюціонували. Історично першими, ще в стародавні часи, сформувався уявлення про те, що предметом політичної науки є *вивчення держави*. Саме таке розуміння предмета визначило головні напрямки в дослідженні держави. Серед них одне з центральних місць належало проблемі найкращої форми державного влаштування. Ця обставина дозволила зрозуміти важливість питання про владу для політичного життя. У зв’язку з цим предмет політичної науки починають тлумачити як *вивчення політичної влади*, її сутності, структури, механізмів розподілу і здійснення її в державі, здатність влади забезпечити собі підтримку з боку більшості членів суспільства, контроль за політичною владою з боку суспільства.

В середині ХХ сторіччя відбувався процес самоствердження самої політичної науки. В цей період переважав “*сумативний*” підхід визначення предмета політичної науки, в основі якого лежав перелік основних сфер, які слід досліджувати. В цьому випадку ставилися під сумнів сама ідентичність і автономність існування політичної теорії, а предмет практично ототожнювався з об’єктом.

Сьогодні, на нашу думку, вдалося досягти більш точного визначення предмета теорії політики, яке вміщується в межі аналітико-концептуального підходу. Згідно з ним існує особлива наука “Загальна теорія політики” – політологія у вузькому значенні цього поняття, яка має як головний свій предмет *пізнання іманентних, притаманних тільки політиці закономірностей владовідносин, тобто тривких тенденцій і зв’язків, які повторюються в сфері особливих людських відносин – взаємовідносинах між тими, хто*

має владу, та підвладними їм людьми, владою управляючих і впливом тих, якими управляють.

В такому вузькому розумінні політична наука здійснює аналіз всіх вимірів політики (від державних інститутів до психології володарювання), і як загальна теорія політики вона акумулює та інтегрує наукові результати цього аналізу.

Аналіз вказаних змін поглядів на предмет політичної теорії дозволяє стверджувати, що розвиток уявлень про нього відбувається разом із зміною політичних об'єктів та способів їх вивчення. В цілому можна виділити три змінні величини, від яких залежить еволюція поглядів на предмет політичної теорії: *суб'єкт*, який пізнає та опирається на певні цінності, які обумовлені місцем, часом та традиціями; *об'єкт*, політичне життя, яке змінюється; *засоби пізнання* (методи та інструменти політичної науки).

Вивчення дії соціальних законів у політичній сфері – важлива складова предмета теорії політики. Вона дозволяє визначити систему закономірностей, які досліджуються політичною наукою. При вивченні політичної теорії чи не головним завданням є вивчення всієї суми підходів до визначення законів і багатьох їхніх трактувань, що запропоновані в різноманітних наукових дослідженнях.

Окремо слід звернути увагу на розбіжності серед дослідників з приводу існування законів і закономірностей в політиці. В цілому можна відзначити дві основні позиції з цього приводу. Марксистська література виходить з принципів об'єктивності та детермінізму в політичній сфері, передбачаючи при цьому функціонування необхідних, тривких зв'язків (об'єктивних законів політичного розвитку), які формулюються в межах теорії політики.

Інша частина вчених відстоюють протилежну тезу, відкидаючи наявність “об'єктивних законів політики” і саму можливість існування загальної теорії політики. При такому підході визнається лише існування деяких “генералізацій” у вигляді функціональних залежностей.

Це означає, що заперечення пізнання механізмів політики, наявності зв'язків і залежностей в політичному світі знімає питання про політичну науку та її предмет, вона перетворюється на купу вміло систематизованих фактів.

Слід зауважити, що вітчизняна теорія політики розвивається на наукових засадах, тобто вона визначає своїм головним завданням досягнення законів побудови та розвитку політичної сфери життя суспільства.

Незважаючи на велику кількість відгалужень в політичній науці, найбільш комплексно і водночас конкретно політична сфера життя індивіда та суспільства досліджується теорією політики.

Центральну проблему політичної теорії складає проблема політичної влади, її сутності, особливості, ресурси, основи, легітимація і т.д. Поряд з цим теорія політики досліджує політичну систему та суму суб'єктів політичного життя.

Для формування загальної теорії політики велике значення має осмислення політичних ідей та концепцій. Тому до неї тісно примикають політична філософія, політична історія, політична соціологія та інші дисципліни.

При розгляді **третього питання** слід звернути увагу на *різноманітні функції політичної теорії*. Загальна теорія політики, як і будь-яка наука, виконує ряд функцій в суспільстві науково-пізнавального та методологічного характеру. Серед найважливіших з них можна виділити:

- *пізнавально-оцінюючу*, яка пов'язана з процесом проникнення в механізм та закономірності політичного життя, пояснення, оцінки різноманітних явищ і подій;
- *інструментально-праксиологічну*, яка забезпечує використання наукових висновків в політичній практиці;
- *виховно-соціалізаційну*, яка пов'язана з впливом політичного знання на механізм політичної соціалізації та реалізації особи;

- *діагностичну*, яка покликана визначати відповідність політичних програм та курсів як тенденціям соціального прогресу, так і реальним можливостям, стану розвитку конкретного суспільства;
- *політичної рефлексії*, яка слугує виробленню здатності раціонально-критично оцінювати політичні процеси, вільно самовизначатися в політичному житті;
- *прогностичну*, яка дозволяє розробляти бажані та можливі варіанти розвитку політичного процесу.

Питання місця загальної теорії політики в системі політичних наук пов'язане з наявним фактом її існування як продукту розвитку розрізнених політичних знань, а також з існуванням політологічних субдисциплін, які виконують свої функції у вивченні політичного життя.

Загальна теорія політики тісно пов'язана з такими дисциплінами, як теоретична соціологія політики, політична філософія, політична культура, які зайняті розробкою загальнометодологічних підходів до вивчення політичного життя. Багато в чому вона спирається на емпіричний матеріал політичної історії, політичної статистики, емпіричної соціології та результати досліджень окремих сторін політичної сфери такими галузевими політичними субдисциплінами, як психологія політики, політична етнографія, антропологія та іншими.

При цьому слід мати на увазі ту обставину, що в загальній теорії політики існують свої внутрішні структурні складники – теорія політичної системи і процесів, концепції влади, формальних та неформальних інститутів політики, теорії міжнародних відносин і зовнішньої політики.

План семінарського заняття

1. *Предмет та об'єкт теорії політики. Структура теорії політики.*
2. *Зв'язок загальної теорії політики з іншими політичними науками.*
3. *Функції політичної науки.*

Література

- Александров Н., Сулимов В. О некоторых основах политологии // Социально-политическая наука. – 1991. – № 3.
- Алексеева Т. Полезна ли философия политике? // Общественные науки и современность. – 1991. – № 2.
- Гаджиев К.С. Политология как наука. Пособие для преподавателей, аспирантов, студентов. – М., 1995.
- Дзюбко І.С., Циганков П.А. До питання про предмет політології // Український історичний журнал. – 1991. – № 7.
- Ильин М.В., Коваль Б.Й. Что есть политика и что – наука о политике? (Опыт нетрадиционного обзора) // Полис. – 1991. – № 4.
- Панарин А.С. Политология на рубеже культур // Вопросы философии. – 1993. – № 8.
- Політологія. Курс лекцій: Навчальний посібник. – Київ, 1993.
- Рябов С.Г. Структура і функції знань про політику // Політологічні читання. – 1994. – № 1. – С. 167-196.
- Рябов С.Г. Політика як соціальне явище // Політологічні читання. – 1994. – № 2. – С. 189-222.
- Рябов С.Г., Томенко М.В. Основи теорії політики. – Київ: Тандем, 1996.

- Скиба В.Й., Горбатенко В.П., Туренко В.В. Вступ до політології. – Київ: Основа, 1996.
- Соловьев А. Политология. Политическая теория и политические технологии. – М., 2000.
- Гаджиев К. Введение в политическую науку. – М., 1997.
- Панарин А. Политология. – М., 1994.
- Белов Г. Политология. – М., 1994.
- Общая и прикладная политология / Под ред. проф. В. Жукова и Б. Краснова. – М., 1997.
- Колобов О., Корнилов А., Макарычев А., Сергунин А. Основы политологии. – Н. Новгород, 1994.
- Зеркин Д. Основы политологии. – Ростов-на-Дону, 1996.
- Политология. Курс лекций / Под ред. проф. М. Марченко. – М., 1997.

Теми рефератів

- 1. Основні етапи розвитку політичної науки в Україні.*
- 2. Оновлення українського суспільства і актуальні завдання політичної науки.*
- 3. Політична освіта населення: складники та завдання.*

Питання для самоконтролю

1. Що варто розуміти під об'єктом і предметом політичної теорії?
2. У чому складається специфіка предмета дослідження політичної теорії, і чим він відрізняється від предмета інших наук про суспільство?
3. Охарактеризуйте основні принципи політичної теорії.
4. Назвіть головні функції політичної теорії.